

Емилија ПЕТРОВА ЃОРЃЕВА

МОТИВИРАНОСТ НА НАСТАВНИКОТ ЗА САМООБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ

Во трудот се изнесени теориските разгледувања за мотивираноста на наставникот за самообразување и професионален развој. Развојот на науката и техниката ја условил потребата за осовременување на наставата, а со самото тоа и професионалното усовршување на наставникот. Самообразувањето како облик на образование и учење на возрасните, во конкретниот случај возрасните наставници, е битен услов за професионалниот развој на наставникот, со оглед на тоа дека знаењето стекнато со формалното образование и стручното усовршување на наставникот не е доволно за да се влезе во чекор со промените во науката. Кај наставникот треба да се формира свест за општественото значење на творештвото, да се изгради потреба за иновација и да се мотивира да работи на професионално усовршување како полесно би можеле да внесат иновации во својата воспитно образовна работа со цел да се модернизира наставата во современото училиште.

Клучни зборови: наставник, мотивација, самообразование, професионален развој

Со зголеменото ширење на демократијата во светот кој станува се покомплексен, се поочигледна станува потребата младите луѓе да се оспособат на живот во услови на брзи промени и експанзија на информации. Денес, повеќе од кога и да е, на младата генерација и е неопходна способност за решавање на проблеми, за критичко преиспитување на приликите, за одмерувањер на алтернативните решенија и донесување на обмислени одлуки.

Денешното време го пратат бројни промени. Тие промени не го заобиколуваат образованието. За да се оди во чекор со тие нови барања, неопходни се промени не само во нивото, туку и во структурата на образованието како една од значајните работи во остварувањето на поставените задачи. Во современото училиште се остваруваат правци и тенденции на современо образование. Истовремено, наставникот е главен двигател и инициатор за модернизација на наставата во современото училиште. Неговата улога е незаменлива. Затоа наставникот мора постојано да се образува и усовршува како би можел да одговори на новите барања кои пред него ги поставува современото училиште. Квалитетот на наставникот во крајна мера го одредува и квалитетот на наставата како воспитно образовен процес. Затоа и нема добра работа на

наставникот ако тој стручно и педагошки не е добро подготвен за својот повик. Постојаното повторување на слабите резултати од една и добрите резултати од друга страна, се обележја на квалитетот на работа на наставникот. Самообразовањето и професионалниот развој на наставникот во основно училиште во условите какви што се и под околностите кои владеат во таквите установи сее незадоволителни, но не се точни и тврдењата дека тие не постојат. Наставниците главно стручно се усовршуваат со посета на семинари и курсеви. Се усовршуваат и на стручните собири кои се занимаваат со поедини проблеми на современата настава. Сепак бројот на наставници кои се усовршуваат со самостојно учење, односно самообразовање, е многу мал.

ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ НА НАСТАВНИКОТ – СУШТИНА И КАРАКТЕРИСТИКИ

Еден од условите за сложено извршување на сложените улоги кои ги подразбира наставничката професија е стручната оспособеност на наставникот која се стекнува во базичното образование, а се надградува во текот на целиот работен век. Имено професионалната квалификуваност на наставникот не смее да заврши со стекнувањето на диплома. Тој мора да е оспособен сам да создава ново знаење. Нему не треба да му се доволни знаењата на општите законитости во наставата, туку со нивна помош треба да ја создава својата конкретна практика и неа постојано да ја развива и унапредува.” Наставничкиот процес не е обичен производствен или услужен процес, во кој сериски се произведува или изведува нешто, па многу операции целосно се повторуваат и стануваат автоматизирани или рутински. Наставниот процес е многу посложен”(Попоски 1998, 77).

Истражувачите потенцираат дека “... Во најновите дискусии за улогата на статусот на наставничката професија се повеќе се зборува за професионален развој на наставникот, а не за образование или обука на наставникот”(Петковски 1996, 13).

Иако смислата на овие изрази е навидум многу слична, сепак ова не е само обично менување на зборови туку менување на цела концепција: како размислуваме за наставниците како ги подготвуваме и како ја гледаме нивната улога во училиштето и во општеството воопшто. Според познавачите на оваа проблематика”... најпрво се употребуваше изразот обука во наставничката професија, па концептот на обука и тренинг за предавање на одредени содржини е проширен во образование на

наставникот, но сега најчесто се употребува изразот професионален развој на наставникот”(Ивиќ 2001, 43).

Во најшироко сфаќање на зборовите, професионален развој на наставникот се однесува на развој на личноста во нејзината професионална улога и го вклучува формалното искуство (учество на семинари, работилници, работа со ментор и др.) и неформалното искуство (читање на стручни списанија и друга литература, гледање на телевизиски емисии кои се однесуваат на стручната област и, секако, добивање информации од Интернет).

Современите концепции на професионалниот развој го сфаќаат изборот на професија како процес кој се одвива подолго време во животот на поединецот. Изучувањето на професионалниот развој на наставникот (процесот на созревање на професионална одлука) е ретко. Од една страна, главно се однесуваат на испитување на мотивацијата за избор на наставничката професија како можна професија за избор, а од друга страна, се изучува начинот на подготовка на наставникот за наставничка професија во онаа фаза кога веќе се определиле за таа професија.

При испитувањето на наставничката мотивација за наставна работа сите пристапи се единствени во заклучокот дека наставниците ја сакаат својата професија. Поголемиот дел од нив не би ја менувале. Попрво се нагласуваат и издвојуваат елементите на гратификација на потребите, отколку елементите на фрустрација на потребите. За работата се определуваат интризички елементи на професијата и можност за следење и учествување во развојот и растот на ученикот.

Степенот на преференција на оваа професија е поврзан со полот на ученикот, бидејќи повеќе се определуваат индивидуи од женскиот пол. Према социјалниот статус, во главно се определуваат ученици од средната класа, а во зависност од социјалното опкружување, ученици од градовите со средна големина и од села. Најголемиот дел од достапните истражувања од областа на професионалниот развој на наставникот се однесува на професионалната подготовка. Досегашното школување, а потоа и усовршување на наставникот е незадоволително.

Во рамките на професионалниот развој на наставниците, педагозите, психолозите и андрагозите, посебно внимание посветуваат на подготвеноста на наставникот за воспитно-образовна работа, посебно на нивната педагошко-психолошка и методичка оспособеност (Бим-Бад 2002, 15).

Тоа пред сè се однесува на нивната стручност да воспитуваат и образуваат во целосно значење на овие поими, а не само да интерпретираат знаења од струката. Голем број на наставници во текот на школувањето не добиваат знаења кои се неопходни за

современ воспитно-образовна работа. Затоа во работата со ученици не применуваат облици, методи и средства кои би можеле да овозможат постигнување на подобри резултати (Давидов 1999, 73).

На професионалниот развој на наставникот “се пристапува од две гледишта:

По едното се претпоставува дека наставникот го завршува своето систематско учење со добивање на диплома и по другото дека наставничкото систематско учење (совладување на формални програми на подготовка за настава во текот на студиите) е само добар старт за понатамошен професионален развој”(Мижериков 2004, 42).

Гледиштето за постојано учење на наставникот за наставна работа повеќе е во склад со потребите на наставничката професија. Без оглед на тоа од кое гледиште се набљудува функцијата за подготовка на наставникот за работа во наставата во текот на неговото школување, таа подготовка има сложени барања и подразбира повеќе простор за стекнување знаења и вештини за наставна работа во текот на систематското учење.

Во психолошкиот пристап , професионалниот развој на наставникот се означува како процес на развој на свеста на наставникот за тоа што работи, зошто тоа го работи и идентификување на начини и средства со помош на кои може да ја унапреди својата работа. На тој начин ги зголемува бројот на можни изборни однесувања во одделението (Степанов 2001, 33). Најголем дел од систематската професионална подготовка на наставниците се остварува во рамките на нивното школување за оваа професија, а само дел во текот на нивното професионално ангажирање (Коцаспиров и сор. 2000, 72).

Професионалниот развој на наставникот вклучува континуирано напредување и се подобро разбирање на децата, како и постојано самопроценување. Со тоа наставникот внимателно ја испитува својата работа. Професионалниот развој на наставникот се огледа во методите кои ги применува, во подготвеноста да се менува, со односите во работа со децата и неговата сеопшта ефикасност како наставник. Можни се најразлични класификации на програмите за усовршување, односно на перманентното образование на наставникот. Облиците за усовршување на наставникот се различни. Тие можат да бидат: летни и зимски школи, работилници, семинари, симпозиуми, предавања, курсеви, вежби, панел дискусии, демонстрација на огледало, иновации, методи, промоции на резултатите од истражувањата, соработка со образовните медиуми и др.

КАРАКТЕРИСТИКИ И ЗНАЧЕЊЕ НА САМООБРАЗОВАНИЕТО НА НАСТАВНИКОТ

Самообразованието е значајно обележје на доживотното образование. Тоа им помага на возрасните да ги развијат своите потенцијали и способности (Титмус 1989, 43). Спрема предметот на ова истражување, со учеството во самообразовните активности, наставниците се оспособуваат за различни работни и животни ситуации, ги усовршуваат сопствените методи и техники на учење и се развиваат како личности. Затоа се вели дека основната смисла на самообразованието е во “стекнување на потребни знаења, вештини, навики и развивање способности без непосредна помош на наставниците или со минимална професионална помош” (Кулић и сар. 2005, 235). Но, тоа не значи дека самообразованието не е планско и систематско учење. Напротив, тоа е организиран и планиран облик на учење. Неговата суштина, која впрочем го разликува од останатите облици на образование и учења за возрасни е во тоа што тој што се самообразува, самостојно или претежно самостојно ги утврдува целите на учењето, изнаоѓа извори за учење, одбира стратегии и патишта за учење и самиот е одговорен за вреднување на постигнувањата во образувањето и учењето, спрема целите и задачите кои претходно ги поставил (Туијнман 1996, 146).

Успехот на самообразованието е условен од бројни фактори. Тие се: отвореност за различни можности за учење, поим за себе како ефикасен ученик, иницијатива и независност во учењето и образувањето и одговорност за сопствениот успех во образувањето и учењето и способноста за користење на основните вештини за решавање на проблемите (Кулић и сар. 2005, 235, према Грифин 1983).

Обележјата на самообразованието можат да се искажат и на повеќе начини. Учесниците во самообразовните активности можат да бидат оспособени да ја превземат растечката одговорност за различните облици во врска со тешкотиите во учењето. Самообразованието најдобро може да се изрази како “карактеристика” која во некој степен постои во секоја личност или ситуација на учење. Самообразованието за возрасни не подразбира задолжителна изолација на субјектот на учење од друга личност. Учесниците во самообразованието имаат добри изгледи да ги трансформираат знаењата и вештините од една ситуација во друга. Самообразованието може да содржи различни активности и извори, на пример: читање, учество во група која учи, практична работа, електронски дијалог и др. Ефикасната улога на наставникот во овој облик на образование е можна во вид на дијалог со учениците. Обезбедувањето на релевантни извори на знаења, низ вреднување на работата на учениците и промовирање на критичко мислење кај нив и образовните институции да поддржат самообразовни

активности кај возрасните со развивање на иновативни образовни програми и со обезбедување на услови за исполнување на различните потреби и можности (Кулић и сар.2005, 235-236, према Хиџмстра 1983).

ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ И УСОВРШУВАЊЕ НА НАСТАВНИКОТ ВО СОВРЕМЕНОТО ОСНОВНО УЧИЛИШТЕ

Системот на професионален развој на наставникот низ работата (INSET) (Росандић и сар. 2002, 216) е концепиран како: надградба на основното стручно образование, иновација на знаења стекнати во текот на подготовката за наставничка професија, усовршување на вештини, примена на стекнатото педагошко знаење и пракса и професионален развој на наставникот.

Веќе е напоменато дека во воспитно – образовната работа, наставниците имаат значајна улога во системот на воспитание и образование. Од карактерот и содржината на образованието и усовршувањето на наставникот битно зависи квалитетот на воспитно-образовната работа. Улогата на наставникот се зголемува во периодот на криза на училишниот и образовниот систем. Наставникот добива одлучувачка улога за успешна реализација на плановите и програмите за реформа на воспитанието и образованието. Научно – технолошката револуција извршила силно влијание на содржината на наставата “со поплава од информации и иновирани знаење”(Влаховић 1983, 274).

Душан Савићевић наведува дека наставникот мора да биде и технички писмен, бидејќи од технички неписмен наставник не може да се очекува да ја модернизира наставата. Тој понатаму наведува дека многу новини биле запрени или модифицирани “затоа што промени не се извршени меѓу наставниците”(Савићевић 1981, 35). Усовршувањето во потесната наставна струка се огледа во “постојаното следење и усовршување на нови достигнувања во струката”(Аранђеловић 1986, 119). Ова е од таму што усовршувањето е условено од промените во наставните планови и програми, реформата на системот на воспитување и образување и од други причини.

Основни облици на усовршување се индивидуално и групно, односно заедничко усовршување на наставникот.

Во седумдесеттите години на дваесеттиот век воочени се и до тогаш присутните недостатоци на традиционалната настава. Истовремено, воочена е потребата за осовременување на наставата и воведување на современи образовни технологии во наставата.

До денес, тоа не е направено. Тоа е затоа што самите наставници не се оспособени да ја применат современата наставна технологија. Оправдување за тоа, наставниците наоѓаат во недостатокот од материјални средства за современа опрема. Тоа е точно. Проблемот од материјална природа присутен е во многу училишта и преставува нерешлив проблем. Но, не е точно дека тоа е и единствен проблем. Во повеќето училишта постојат современи дидактички средства вклучувајќи ги и компјутерите. Нив никој не ги користи, или сосема ретко се користат. Причината е, значи, во неоспособеноста на наставникот да ја применува современата образовна технологија во изведување на наставата.

Затоа, современото училиште, ако сака современа настава, мора да има и современи наставници, кои се оспособени и способни ефикасно да ги изведуваат сите видови на наставна работа со учениците.

Современото училиште, ако сака да биде стабилно, мора да стане училиште на филмот, телевизијата, видеата, ДВД-ата, радиото, респондерите, тренажерите, електронските училници, ретропроекторите, компјутерите, интернетот, електронските микроскопи, максималната индивидуализација, програмираните материјали, задачите од објективен тип, активното и интерактивното учење, перманентното реструктурирање на програмите, нови односи, создавачка ширина, функционални знаења, човековите разновидност, егземпларната настава, флексибилната организација, флексибилното учење, петминутната проверка, наставните ливчиња, новите модели и модалитети, новите методи и постапки, диференцијалната настава, проблемската настава, настава на различни нивоа на сложеност, настава по мерка на ученикот, доволен план, лабораториска настава, респонсабилна настава и др.

Се смета дека човечкиот ресурс е главниот конкурент на меѓународната пазарна конкуренција. Знаењата и способностите доаѓаат во прв план. Надоаѓа *револуција на интелигенцијата*. Доминантни се *менталните активности*. Се повеќе се спомнува терминот *педагогија на човечките ресурси*. Се преферира мислењето од *повисок ред*. Се раѓа интелектуална конкуренција. Сето ова ги обврзува наставниците самостојно да се образуваат и професионално да се усовршуваат за успешно изведување на наставата. Таа работа мора да биде поиновативна, порационална, поекономична и наставно поефикасна. Усовршувањето на наставникот е примарна претпоставка за унапредување и осовременување на воспитно-образовниот, односно наставно-научниот процес, па и реформирање на училиштата и факултетите. Наставниците со обзир на *поплавата од информации*, просто се

присилени постојано да учат, да го научат она што дотогаш не го знаеле, а што помалку веќе го знаат нивните ученици и студенти. Тие не смеат, со обзир на улогата што ја вршат, да добијат етикета на *заспиена интелигенција*.

Осовременувањето, иновирањето, рационализацијата и интензификацијата на наставата, не е можна без постојано стручно усовршување на наставникот. Затоа усовршувањето добива, како никогаш до сега, обележје на перманентна, планска, организирана и континуирана дејност. Тоа се нагласува во сите документи кои тежат кон квалитетна, современа, ефикасна и методички популаризирана настава. Од современиот наставник се бара да работи поосмислено, поорганизирано, порационално, да осваруваат повеќе, да биде истражувач, програмер, организатор на работата, советодавец, педагошки дијагностичар, терапевт, воспитувач, методичар. Денес, веќе во првото одделение од основното училиште се упишуваат деца кои исклучително добро работат на компјутер и на него изведуваат мошне тешки операции. Во сето тоа, тој нема да се снајде без нова стратегија и без стручно усовршување.

Сето ова, бара големо знаење од наставникот, умеење, трпение, кое не може да се научи само на училиште. Добар наставник не се задоволува со она што го стекнал во текот на образованието. Тој мора постојано да оди напред, непрекинато и истрајно да работи на лично усовршување.

Мора да ја следи литературата, весниците, разните списанија, радио, ТВ, да посетува културни и други институции. Истовремено мора да усвојува се што е добро кај останатите наставници. Според Тихомир Продановиќ, наставникот треба да се образува според одредени програми кои “подразбираат: дел на организирано, систематизирано научно подрачје кое има трајна вредност, корисност и применливост во животот и работата, занимливост за учениците и примереност за нивната возраст и треба да допринесува во развојот на демократското општество” (Продановиќ 1980, 155).

ПОТРЕБА ЗА ПОСТОЈАНО СТРУЧНО УСОВРШУВАЊЕ НА НАСТАВНИКОТ ВО НАСТАВАТА ПО МЕТОДИКА

Методичката предметност се сваќа како наука и како воспитно-образовен процес (Лохитакшан 2002, 134). Методичарите пак, се сметаат како широко образовани личности. Затоа е и потребно нивно постојано методичко стручно усовршување. Во методиката

нема место за рутинерство, шаблони и клишеа, бидејќи методиката е ефикасна само како создавачки чин. Сето она до кое се доаѓа во теоријата, методиката тоа во пракса го преработува, а тоа пак и го враќа на теоријата, односно на праксата на повисок, поосмислен и поквалитетен начин.

Современите теории на воспитување, образование и настава заговараат плурализам на обликот на учење, педогогија на успехот за се, диференцијација на содржините, настава по мерка на ученикот, право на различност, уважување на ученичките разновидности. Сето тоа од наставникот бара поиновативни, порационални и наставно поефикасни начини на работа. На тие барања наставникот ќе одговори единствено ако постојано стручно се усовршува и надоградува.

Под постојано стручно усовршување на наставникот и професорот “се подразбира следење и усвојување на современите достигнувања во струката, стекнување и иновирање на знаења од областа на педагогијата, психологијата, дидактиката, а посебно на методиката, се со цел унапредување на воспитно-образовниот процес, како и порационална, поекономична и поефикасна методичка работа, односно се со цел *развој на личноста на ученикот* “(Милијевић, 2005, 336- 337).

Потребата од стручно усовршување на наставникот се наоѓа во тоа што наставникот мора да одговори на потребите на генерациите на ученици на едукативна компјутеризација, старански јазици и интернет. Наставникот мора да биде подготвен наставата да ја прилагоди на новите теории на мотивација и учење и ефикасни начини на работа, на интерактивно учење, на новите потреби, на когнитивниот стил итн. Да не се усовршува стручно, значи да остане и да заостанува, да губи чекор, да доаѓа до успорување и помала ефикасност, до регресија и депрофесионализација, до нула на функцијата. Прекиот во стручното усовршување се осеќа веднаш после две до три години, а повторното вклучување бара многу повеќе време. Професионалното усовршување значи, не трпи стагнирање, туку бара постојана активност, непрекинато усовршување и напредување.

ЗАКЛУЧОК

Современото општество бара и од наставниците да преземат некои нови улоги меѓу кои средишно место зазема пренасочувањето на проучувањето на ученикот, употреба на современа информатичка технологија, оспособеност за работа со различни ученици, нужност за соработка со други наставници, соработка со стручни

соработници и со родителите, оспособеност за рефлексija, истражување и евалуација на сопствената работа. За успешно превземање на сите тие улоги наставникот мора да биде отворен за промени и мотивиран за целоживотно учење и постојан професионален развој. Без разлика на тоа од кој агол ќе гледаме на таа тематика, можеме да заклучиме дека од наставникот се очекува многу. Малку е веројатно дека наставникот индивидуално без проблеми ќе ги исполни сите потребни квалитети. Меѓутоа може да се надолупнува со своите соработници. Во соработката се крие дел од одговорот на прашањето, како на учениците да им се осигура квалитетно образование. Другиот дел е постојаното самообразование, кое е значајна компонента на доживотното образование бидејќи им помага на наставниците да ги развијат своите потенцијали и способности. И третиот дел е професионалниот развој на наставникот кој се однесува на развој на личноста во нејзината професионална улога.

Кај наставникот треба да се формира свест за општественото значење на творештвото, да се изгради потреба за иновација и да се мотивира да работи на професионално усовршување како полесно би можеле да внесат иновации во својата воспитно образовна работа со цел да се модернизира наставата во современото училиште.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Алибабић, Ш. (1994): *Функционална писменост и самообразование*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета у Београду.
2. Андриловић, В. (1976): *Како одрастао човјек учи*. Загреб: Школска књига.

3. Аранђеловић, Д. (1986): *Образовање и усавршавање наставника, васпитача и сарадника*. Београд: Нова просвета.

3. Вигман, С. Л. (2005): *Педагогика*. Москва: Проспект.

4. Влаховић, Б. (1983): *Усавршавање педагошких кадрова у функцији модернизације технологије васпитно-образовног процеса*, „

5. Вељаноска П. (2008): Компоненти на професионален развој на наставниците по предметот музичко образование во основните училишта, универзитет “ Св. Кирил и Методиј” Скопје.
<http://mmc.edu.mk/IRAMbooks/thesis/PavlinaVeljanoskaMr1.pdf>

6. Ковачевић, М., Шољан, Н. (1989): *Психологија знаности и едукација*. Загреб: Школска књига.

7. Крстић, Д. (1996): *Психолошки речник*. Београд: Савремена администрација.

8. Кулић, Р., Деспотовић, М. (2005): *Увод у андрагогију*. Београд: Свет књиге.

9. Мижериков, В. А. (2004): *Словарь-справочник по педагогике*. Москва: Питер.

10. Pešikan A. (2007): Profesionalni razvoj nastavnika – šta je tu novo?
http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/workshop/tesee/dokumenti/GOOD%20PRACT_VARIA_Ana%20Pesikan%20PRN%20za%20HP%202%201_.pdf

11. Randelović, O. (2008): Мотивираност наставника за самообразовање и професионални развој.
<http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0553-4569/2008/0553-45690802036R.pdf>

12. Razdevšek-Pučko, C. (2004): Kakvog učitelja/ nastavnika treba škola danas (i sutra)?
http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/kompetence-uciteljev-slo-hrv-t07.pdf

13. Савићевић, Д. (2007): *Особености учења одраслих*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

14. Стојаковић, П. (2002): *Психологија за наставнике*. Бања Лука: Прелом.